

Felszámolhatók a felsőoktatás kerékkötői?

1. A magyar nyelvű felsőoktatás eddigi gyakorlata

Áttekintve régióink felsőoktatását, azt látjuk, hogy önálló, magyar felsőoktatási rendszer nincs. Magyar nyelvű oktatás a szerbiai törvények értelmében nem szervezhető meg semmilyen alanyi jogon, mert a felsőoktatás csak is államnyelven, esetleg világnyelven (pl. angol) folyhat. Magyar nyelvű oktatás az Újvidéki Egyetemen belül van. Itt sem működik intézményesített magyar felsőoktatás, csak annak részleges jegyeit találjuk meg öt intézményben: az Egyetem 4 karán, egy akadémián, illetve néhány főiskolán. Az anyaország kihelyezett szabadkai és zentai főiskolai tagozatait még nem akkreditálták Szerbiában, és csak részben illeszkednek az itteni felsőoktatási rendszerhez: konzultációs központokban folytatott távoktatási formaként. Ennek ellenére az ott szerzett diplomák honosítása elkezdődött.

Mi sem természetesebb, minthogy a vajdasági tudományos értelmiség a tudományos munka olyan európai szintjére vágyik, amivel bármikor bekapcsolódhat a nemzetközi akadémiai életbe. A jövő tudományos munkatársainak utánpótlását, a tehetséges fiatalok továbbképzését és a tudományos kutatómunkát minden egyetemi karon, illetve tanszéken figyelemmel kell kísérenünk. Aggasztó, hogy hosszú időszakon át csökkent a magyar hallgatók száma: 1966/67-ben a magyar főiskolai és egyetemi hallgatók száma még 4364 volt – a jelenleginek majdnem kétszerese.

Tény, hogy a vajdasági összlakossághoz viszonyítva a magyarok aránya fokozatosan csökkent, de ennek a függvényében sem volt soha kielégítő a magyar hallgatók részaránya az összes vajdasági hallgatók számában. A nyolcvanas években részarányuk még meghaladta a 10%-ot, de a háborús helyzet idején, a válságos években drasztikusan csökkent. A politikai rendszerváltás remé-

1. táblázat - A magyar főiskolások és egyetemisták együttes száma az összes hallgatók számához arányítottan (%)

Év	1964	1984	1992	2000	2002	2004	
Magyar hallgatók aránya az összes hallgatók számában	4,80	10,30	6,70	7,01	6,60	6,02 egyetem	11,25 főiskola
A magyarság aránya Vajdaság lakosságában	23,86	18,94	16,90	15,00 (becslés)	14,28	14,00 (becslés)	

2. táblázat - Főiskolások száma 1997–2004 között Vajdaságban

Tanév	Összes főiskolás	Magyar főiskolás	Arányuk %
1997/1998	6 468	579	8,95
1998/1999	7 698	657	8,53
1999/2000	11 811	816	6,91
2000/2001	10 083	838	8,31
2001/2002	11 656	855	7,33
2002/2003	8 747	867	9,91
2003/2004	7 859	846	10,76
2004/2005	7 501	844	11,25

3. táblázat - Az egyetemi hallgatók száma 1997-2004 között az Újvidéki Egyetemen

Tanév	Összes hallgató	Magyar hallgatók	Arányuk %
1997/1998	26 672	1 703	6,38
1998/1999	28 515	1 875	6,58
1999/2000	32 293	2 032	6,29
2000/2001	34 338	1 965	5,72
2001/2002	35 257	2 078	5,87
2002/2003	35 424	2 124	5,99
2003/2004	37 822	2 447	6,47
2004/2005	38 169	2 298	6,02

nyében 2000-ben érezhetően több fiatal maradt itthon a magyar felsőoktatási intézményekben, ám a legfrissebb adatok továbbra sem kielégítők. A hétéves statisztikai áttekintésben, külön a főiskolákon és az egyetemi karokon a helyzet a következő:

A bombázás évében (1999) a felsőoktatási intézményekbe való felvételek idején nem volt minősítő vizsga, mégis viszonylag kevés magyar fiatal jelentkezett a főiskolákra, nagy részük külföldre távozott. Az utóbbi években (2002-től kezdve) azonban nőtt a magyar fiatalok érdeklődése a főiskoláink iránt, és ezekre felvételiznek (Szabadka). A vajdasági főiskolások számában több mint a 10%-kal vannak jelen, és számuk fokozatosan nő. Az egyetemi karokra kevesebb magyar fiatal jelentkezik.

A kilencvenes években csökkent a magyar egyetemi hallgatók száma a Vajdaságban. Javulást a rendszerváltás után (2002-től kezdve) tapasztalunk, de az összes egyetemista részarányában a magyarok száma ma is alig haladja meg a 6%-ot. Éppen ezért szükség van olyan intézkedéssorozatra, amellyel ösztönözhetjük a magyar fiatalokat nemcsak a főiskolákon, hanem az egyetemeken való továbbtanulásra is.

A rendezetlen magyar nyelvű felsőoktatás miatt a magyar hallgatóknak kevés lehetőségük van az állami karokon és főiskolákon anyanyelvükön tanulni. Mindössze 1/3-uk tanul anyanyelvén, vagy részben anyanyelvén (főleg a szabadkai karokon), 2/3-uk szerb nyelven.

A magyar hallgatók legnagyobb része az Újvidéki Egyetem karain vagy a vajdasági főiskolákon tanul. Ele nyésző részük iratkozik a Belgrádi Egyetem karaira, s viszonylag sokan tanulnak az anyaországban. Vajdaság 9 főiskoláján összesen 239 tanár dolgozott 2000-ben, 7,86%-uk magyar volt. A 2000/01-es tanévben a 10 083 főiskolás közül 838, vagyis 8,31% volt magyar nemzetiségű. Az 1999/2000-es tanévben 910 főiskolai hall-

gató szerzett oklevelet a Vajdaságban, közöttük 106 (11,65%) magyar. Kétnyelvű, azaz részben magyar, részben szerb oktatásban 423 hallgató részesült, ami a magyar hallgatók 50,12%-a az összes felsőoktatási intézményben. Az Újvidéki Egyetem (1960-ban alapult állami intézmény) 13 karának 67 szakán 2107 tanár és munkatárs dolgozott a 2004/05-ös tanévben, 8,27%-uk magyar. A jelenleg tapasztalt aránytalanságok miatt - melyekre a fentebb rámutattunk -, a főiskolákra 2000/2001-es tanévben viszonylag kevés magyar hallgató iratkozott. A 10 083 főiskolai hallgató 80,1%-a szerb nemzetiségű volt, és csak 8,3%-a magyar. A főiskolai tanárok összes száma 239 volt, ennek 74% szerb nemzetiségű, 7,9% magyar. A 2000/01-es tanévben az egyetemeken 34 338 hallgató tanult, ennek 71%-a szerb nemzetiségű volt, és 5,7%-a magyar. Posztgraduális képzésben 952 fiatal vett részt, de csak 8%-uk volt magyar. Az Újvidéki Egyetemen állandó munkaviszonyban összesen 2107 egyetemi tanár és előadó oktatott, 71%-uk szerb nemzetiségű volt, és 7%-uk magyar.

A munkaerőpiacon való helyezkedés a felsőoktatásban szerzett szakmától függ. Éppen ezért érdekelt benünket, hogy a magyar hallgatók esetében a szakok megválasztásakor a hagyományos természettudományi, mérnöki orientáltság van-e jelen, vagy a választásban inkább a tannyelv a szempont. A legtöbb magyar hallgató a közgazdász-, mérnök- (műszaki) és pedagógiai képzésben vesz részt, s ebben nyilván szerepet játszik a képzések földrajzi közelsége is (Szabadka és részben Újvidék). A pedagógusképzést is (főleg a tanítóképzést) nagy számban választják a magyar nemzetiségűek; ez azonban mégsem oldotta meg a magyar nyelvű oktatók hiányát. Ennek oka egyrészt, hogy a tanárképző szakokon nem magyar nyelven oktatnak (a Természettudományi-matematikai Karon pl. 2-3 általános tantárgy van magya-

rul), másrészt pedig a hallgatók egyenlőtlenül oszlanak meg az óvodapedagógusi és a középiskolai tanárképzés között. Míg az előbbinél kielégítő a jövő pedagógusok száma, az utóbbinál egyes szakok esetében már súlyos hiány tapasztalható. A jogászképzésben, az egyes bölcsészeti szakokon (szociológia, pszichológia, pedagógia, történelem) és a mezőgazdasági képzésben is a magyar hallgatók alulreprezentáltak. A korábbi empirikus kutatások kimutatták, hogy szakválasztásban a hallgató szakmai érdeklődésén kívül döntő az oktatási intézmény közelsége, sőt tannyelve is.

Részben kielégítő a felsőoktatási tudományos káderek száma a mérnöki, természettudományi és az orvosi szakon. Nagy a hiány azonban a jogi és minden társadalomtudományi szakon. Mivel pedig a pedagógusképzésben és más humán tudományok terén szeretnék a magyar felsőoktatási hiányt pótolni, fontos lépésnek tartom már a közeljövőben az anyaországban jelenleg doktorandusképzésen levő vajdasági fiatalok és a magyarországi vendégprofesszorok bekapcsolását az oktatásba.

A pedagógushiány külön gond a magyar közoktatásban. Az osztálytanítók számát tekintve Vajdaság iskoláiban jobbra kielégítő a helyzet (kivéve a szórányfalvakat, ahol a tanulók és a tanítók száma is megfogyatkozott). Mind nagyobb hiány mutatkozik azonban a magyar tagozatokon oktató tanároknál; ez az általános iskolákra és a középiskolákra egyaránt jellemző a tartomány egész területén. A szakmai és a tudományos közvéleményt már régóta foglalkoztatja a tanítóképző karokon különböző új szakcsoportok bevezetése, illetve egy pedagógiai kar létrehozásának a gondolata. A magyar osztályokban tanító általános és középiskolai tanárok többsége szerb nyelven végezte tanulmányait, nem ismeri tantárgya magyar terminológiáját, sokuk pedig nem részesült pszichológiai-pedagógiai, illetve módszertani képzésben. Ugyancsak hiányzik a magyar, illetve a kétnyelvű oktatás jelenségének folyamatos kutatása. A civil szervezeteket és tudományos társaságokat leszámítva, amelyek oktatás- és kisebbség-szociológiai kutatásokkal foglalkoznak, nincs mérvadó intézet ezen a téren. A legtöbb magyar tanár a tömbben, Szabadkán, Magyarkanizsán és Topolyán hiányzik. A szakok szerinti tanerőhiány azt mutatja, hogy sürgősen pótolnunk kell a Vajdaságban a magyar ajkú matematikatanárt, az angolszakost, műszaki nevelés és zenei nevelés tanárának hiányát. A szabadkai Tanítóképző Kart a Tartományi Képviselőház döntése alapján 2004-ben bejegyezték, a hallgatók beírását azonban csak 2006 őszétől tervezzük,

mert az Újvidéki Egyetem Tanácsa a Szerb Oktatási Minisztérium ajánlására csak 2005 decemberében vette fel az egyetemi rendszerbe. E magyar tannyelvű kar akkreditálásához szükség lesz még, hogy a megöröklött tantervben elfogadott tantárgyak 70%-a esetében kinevezzék és munkaviszonyba felvegyék a szaktanárokat, de fel kell újítani és szerelni az e célra szánt szabadkai épületet is, ami többéves beruházást igényel. Hosszú távon szükség lesz a vajdasági magyar pedagógusképzés folyamatos intézményes támogatása a szerb minisztérium és a magyar állam részéről is (épület és infrastruktúra, a tanárok fizetésének kiegészítése, külön ösztöndíj-támogatások). Az új Magyar Nyelvű Tanítóképző Kar otthona lehet a magyar humántudósok és értelmiségiek kinevelésének a legkülönbözőbb, rugalmas szakirányokkal. Fontos lesz a diák- és oktatói mobilitás az anyaország és a vajdasági oktatókáderek között, ennek egyik része a rendszeres szakmai egyeztetés. Szorgalmazzuk a kapcsolatot a Szegedi Tudományegyetemmel, és a régió tanító- és tanárképző karokkal közös kutatási és tanítási együttműködést közös szakok, vendégtanárok, tanárcsere formájában.

2. A vajdasági magyar felsőoktatás intézményfejlesztésének lehetőségei

A nemzetközi felsőoktatási tendenciáknak megfelelően a Bolognai Nyilatkozat előírásait következetesen kell alkalmazni Szerbiában is. A közeljövőben döntő lesz, hogy a vajdasági karok milyen rugalmasan tudnak bekapcsolódni és alkalmazkodni a reformkezdeményezésekhez. A magyar felsőoktatás átalakulását, fejlődését és korlátait a következő tényezők is befolyásolják: a délvidéki magyarság demográfiai folyamatai (a tanulók száma), a hallgatói bázis mennyiségi és minőségi jellemzői és ambíciói, a magyarul tudó tanári állomány összetétele, kreativitása.

A felsőoktatás-fejlesztés további lépéseit szociológiai és gazdasági tényezők határozzák meg: a munkaerő-piaci (szakmakeresleti), prognózisok, a fiatal korosztály szakmaválasztási preferenciái és továbbtanulási szándéka, valamint a felsőoktatás-fejlesztés infrastrukturális és pénzügyi lehetősége. A többnyelvű egyetemek alapításának európai tanulságai fontosak lehetnek számunkra, sok vonatkozásuk egy vajdasági egyetem alapításában is érvényes lehet.

- A kisebbségi és többnyelvű oktatási intézmények Európa középső és keleti felében az 1989/90-es fordu-

lat szülőttei. Az új, neoliberális felsőoktatási politika a helyi-területi kezdeményezések szabadságát, de egyúttal a felsőoktatás privatizálódását is jelentette. A szerbiai/vajdasági magyarok a balkáni háború miatt elmulasztották a történelmi pillanatot a többnyelvű felsőoktatás bevezetése terén, ezért máig küszködnek a magyar tannyelvű karok és tagozatok intézményes megalakításával.

- Az új egyetem alapításakor a Vajdaságban is, mint mindenütt nélkülözhetetlenek a határ menti és a határon átívelő kapcsolatok. Ez eddig elégtelen volt, s csak az anyaország határain kívülre helyezett képzéseket jelentette konzultációs központok formájában; ezek beintegrálódása a szerbiai oktatási rendszerbe nehézkes.

- A tervezett új magyar karok székhelye célszerű helyen, kijelölése pedig jelképes helyen legyen, és tartalmazzon történelmi utalásokat (pl. egy nemzeti közösség történelmi bölcsője, természetes demográfiai vonzásokra).

- Szakemberek becslése szerint a kisebbségi, ugyanakkor (a törvény által megkövetelt) többnyelvű intézmények Szerbiában csak állami támogatással tudnak fennmaradni. Az állam és a civil szféra közt alapítványok közvetíthetnek.

- A kezdeményező helyi-regionális elit akkor sikeres, ha állami jogosítványokat szerzett, ugyanakkor azonban maga mellett tudja a helyi közeg meghatározó (nemzeti-ségi, önkormányzati és vezető politikai) csoportjainak támogatását is. Intézményalapítási törekvéseiket a politikai szinten mint kisebbségi jogvédelmet és mint regionális fejlesztést jelenítik meg. Ez utóbbi esetben a többségi társadalom egyes tagjainak támogatását is elnyerheti.

- A vajdasági felsőoktatásban a változások hordozói karizmatikus, tudós, de a nyilvánosság előtt nem fellépő egyéniségek. Vállalják a kezdeményezéssel járó munkát, kockázatot, de azoknak a tisztségviselőknek segítségével és korábban elért tekintélyére, sikereire is építhetnek, akik a belgrádi körökkel kapcsolatban vannak. Segítségükkel állami támogatást nyerhető/kényszeríthető ki, és intézményüket a demokratikus politikai környezetben is elfogadtatják. A Szerb Köztársasági Oktatási Minisztérium jelenlegi álláspontja szerint nem kell finanszírozni külön a magyar nyelvű felsőoktatást.

A szerb jogszabályok a vajdasági felsőoktatási intézmények létrehozására és működtetésére vonatkozóan jelenleg kétszintűek: tartományiak és köztársaságiak. Az ún. omnibusz-törvény alapján a tartományban lévő állami karok alapításának joga az autonóm tartomány hatásköré-

be tartozik, de ha az Újvidéki Egyetem keretei között alakulna meg, az Egyetem jóváhagyása is szükséges. A szerbiai jogszabályok a belföldi alapítást preferálják, s ez az egyetemek létrehozására is vonatkozik: külföldi jogi személy csak egyetemi szintű kart (fakultást) alapíthat, a belföldi jogi személy egyetemet is. A külföldi egyetemek kihelyezett tagozataira nem tér ki a törvény.

Egy kar (ne essék tévedés, nem egyetem, csak egy kar!) működését akkor engedélyezi a szerb köztársasági vagy a tartományi kormány, ha eleget tesz az alábbi oktatási, tárgyi és anyagi feltételeknek:

a. akkreditált stúdiumok, legalább 3, mindhárom szinten (alap, akadémiai és postgraduális), amit a Szerb Kormány Akkreditációs Bizottsága ad ki;

b. oktatói állomány – az induló karon a doktorátussal rendelkező kinevezett oktatók kétharmada teljes munkaidőben már munkaviszonyban van;

c. infrastrukturális, tárgyi feltételek (megfelelő épület, laboratóriumok, előadótermek, digitális könyvtár stb., s a Bolognai Nyilatkozat értelmében egyetemista kollégiumok, étkezdék és sportlétesítmények is szükségesek);

d. pénzügyi feltételek – a több éven keresztül tervezett hallgatói szám költségeinek fedezését bizonyító banki kivonat.

3. Utógondolatok a vajdasági magyar felsőoktatási tervekhez

A magyar felsőoktatást illetően Szerbiában számos változás szükséges ahhoz, hogy a magyar kisebbség is európai szintű tudást szerezzon, ugyanakkor megőrizze nemzeti identitását, anyanyelvét és kultúráját. Meddig lesz a törvényben, hogy Szerbiában csak szerb nyelvű főiskolai és egyetemi oktatás létezhet? Igaz, a felsőoktatási törvény 30 jelentkező esetén nem tiltja – és a karok jóindulatú vezetői kérvényezhetik a kormánynál – a magyar csoportok létrehozását. (Az előadások és gyakorlatok megtartása a magyarul tudó, vagy magyarul előadni hajlandó tanárok jóakaratótól is függ).

Nagyon fontosnak találom egy nemzeti felsőoktatási stratégia kidolgozását az anyaországi és a határon túli szakemberek közreműködésével az európai (Bolognai Nyilatkozat) tendenciák szellemében – a magyar nyelvű felsőoktatást a Kárpát-medencében egészében és összefüggésében kellene vizsgálni;

Nem utolsósorban lényeges a hallgatók és oktatók mobilitásának serkentése az anyaország és a vajdasági

intézmények között rendszeres szakmai egyeztetésekkel. Hamarosan versenyhelyzet fog kialakulni a határ menti egyetemek között, ezért szükséges szorgalmazni a régiókapcsolatokat, a Szegedi, a Pécsi Tudományegyetemmel: kutatási és oktatási együttműködés (közös szakok nyitása, tanárcsere stb.). Magas költségű szakok (pl. orvos, főnövér, egyes természettudományok) vagy speciális, nemzetközi standardokra épülő szakok esetében (pl. pszichológia, szociológia, jog, gyógypedagógia), ahol nincs esély magyar tannyelvű képzés beindítására a hallgatók alacsony száma miatt, indokolt szervezett formában a magyarországi teljes vagy részképzés, itthoni szakmai gyakorlatokkal, illetve az Újvidéki Egyetemmel közösen a kettős képzés kialakítása.

Végezetül nélkülözhetetlen, a magyar intézmények működési bizonytalanságának megszüntetése középtávú támogatási tervekkel, szponzorálással és magántőke alternatív forrásainak bevonásával is. Az a tapasztalat,

hogy az EU-s programokban a támogatásszerzésre való pályázáskor a szakmai jellegű kapcsolatoknak nagyobb esélyük van, mint a csak nemzeti jellegűeknek. Stratégiai szinten segíteni kell a nagy egyetemek együttműködését a Kárpát-medencén belül az intézmények nemzeti, nyelvi hovatartozásától függetlenül is. Létrehozható akár egy olyan nagy regionális felsőoktatási tömörülés is, amely megállja helyét az egységes európai felsőoktatási piacon. A felvidéki, a kárpátaljai, az erdélyi, a formálódó délvidéki magyar felsőoktatás megléte és minősége ma a Kárpát-medence magyar közösségeinek egyik fontos kérdése. Ezért jelentős, hogy a magyar nyelvű oktatást teljes egészében lássuk. Ezen belül kell átgondolni a magyar közösségek megmaradásának, értelmiségképzésének szükségleteit mind szakmai, mind nyelvi szempontból, nem feledkezve meg a munkaerő-piaci lehetőségekről, szükségletekről sem.

